

Sobociński, Władysław

Henryk Grajewski (1914-1971) i jego wykład do historii nauki

Kwartalnik Historii Nauki i Techniki 18/2, 333-340

1973

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

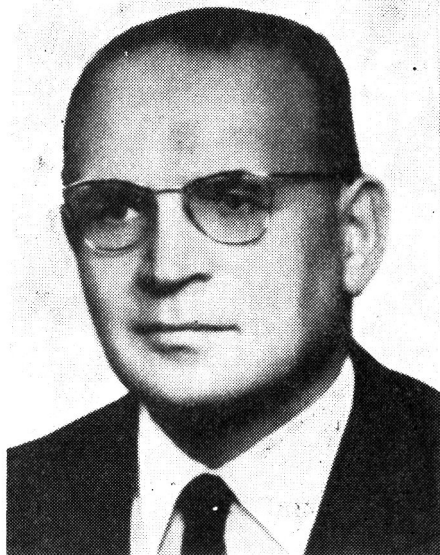
Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

HENRYK GRAJEWSKI I JEGO WKŁAD DO HISTORII NAUKI

W dniu 12 XII 1971 zmarł po długotrwałej chorobie prof. dr Henryk Grajewski, kierownik Zakładu Historii Państwa i Prawa Polski Uniwersytetu Łódzkiego. Zmarły ukończył studia prawne w Warszawie przed wojną (1932—1936), jednak systematyczną działalność naukową podjął dopiero od 1949 r., uzyskując w 1951 r. doktorat prawa, a w 1961 r. habilitację. W czasie niespełna 15 lat od pierwszej dojrzałej publikacji ukazało się aż 7 monografii (osobnych pozycji książkowych) H. Grajewskiego, nie licząc prac drobniejszych i recenzji. Tak pokaźny dorobek został osiągnięty mimo częstych przerw w pracy spowodowanych chorobą i koniecznością leczenia szpitalnego, a także mimo ofiarnego oddawania się liczным zajęciom organizacyjnym i dydaktyczno-wychowawczym na uczelni. H. Grajewski był historykiem prawa, jednak szereg Jego prac wkracza do dziedziny historii nauki, w której też osiągnął poważne wyniki.

Henryk Grajewski (1914—1971)

Do prac tych należy przede wszystkim monografia o profesorze gdańskim Janie Schultzu Szuleckim (1662—1704), zajmującym następnie katedrę w uniwersytecie frankfurckim, i jego traktacie poświęconym uzasadnieniu tezy, że Polska była od najdawniejszych czasów państwem

niepodległym¹. W pracy tej H. Grajewski zajął się więc właściwie przeszłością nauki, którą sam uprawiał, gdyż traktat Schultza miał charakter opracowania historycznoprawnego. Monografia o Schultzu przynosi interesujące ujęcie początkowego stadium rozwoju historii prawa, kiedy była jeszcze słabo skoordynowaną mieszaniną historiografii z elementami ustrojowo-prawnymi i doktrynalnymi, skleconą przy pomocy prymitywnej metody badawczej. Oceniając metodę i wyniki traktatu Schultza Grajewski brał pod uwagę ówczesny stopień rozwoju kultury naukowej oraz warunki społeczno-polityczne powstania badanej rozprawy. Nie pomijał zresztą konfrontacji z ustaleniami dzisiejszych badań nad sytuacją międzynarodową Polski średniowiecznej, jednak bez zbędnej polemiki z przestarzałymi poglądami Schultza, lecz jedynie w celu ustalenia stopnia rozwoju jego doktryny w perspektywie historycznej. Jest to właściwe i jak najbardziej uzasadnione podejście do zagadnień historyczno-naukowych. Na marginesie głównego wątku tej pracy H. Grajewskiego można znaleźć, oprócz odgrzebanych z niepięmięci danych biograficznych mało znanego uczonego, ważne informacje dotyczące organizacji nauki i nauczania w XVII w. oraz ówczesnej techniki tworzenia dysertacji naukowych.

Kilka prac H. Grajewskiego ma za przedmiot dzieje projektów konstytucyjnych zapomnianych autorów z pierwszej połowy XIX w. Jest to problematyka historii doktryn (ideologii polityczno-prawnej), wychodząca częściowo poza historię nauki, ale w dużym stopniu z nią zbieżna, zwłaszcza że chodzi o projekty powstałe bez bezpośredniego związku z konkretnymi pracami prawodawczymi. W pracy o projekcie konstytucji G. Bielawskiego z 1807 r. Grajewski przedstawił koncepcje tego ciekawego pomnika literatury polityczno-prawnej na tle rzeczywistości społecznej i politycznej w Księstwie Warszawskim, podkreślając ich postępowość nie wykraczającą, oczywiście, poza granice epoki, w której powstały². Podobny charakter mają monografie dotyczące projektów konstytucyjnych dwóch zapomnianych działaczy Wielkiej Emigracji A. Dybowskiego i F. Wolskiego. Projekt Dybowskiego ogłoszony anonimowo w 1848 r. jako tymczasowy, przeznaczony na okres wojny wyzwolenczej, miał stanowić punkt wyjścia dla dalszych reform w odrodzonej Polsce. Zawierał on program reform państwowo-prawnych i społecznych wykraczający poza postulaty demokracji burżuazyjnej do nie-

¹ H. Grajewski: *Jan Schultz Szulecki i jego Tractatus historico-politicus de Polonia nunquam tributaria (1694 r.)*. Studium z dziejów polskiej literatury prawniczej. Łódź 1964.

² H. Grajewski: *Zapomniany projekt konstytucji polskiej z 1807 r. (Grzegorz Bielawskiego poglądy na państwo i prawo)*. „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Łódzkiego. Nauki Humanistyczno-Społeczne” S. 1 zes. 6: 1957 s. 89—126. W pracy tej Grajewski skłaniał się do uznania G. Bielawskiego za postać fikcyjną, ale później ustalił, udzielając mi o tym łaskawej informacji, że studiował on teologię i prawo w Akademii Zamojskiej, którą ukończył w 1771 r. po publicznej obronie rozprawy z prawa rzymskiego. Por. J. K. Kochanowski: *Dzieje Akademii Zamojskiej (1594—1784)*. Kraków 1900 s. LVI. Od siebie dodam, że G. Bielawski był nie tylko prawnikiem-praktykiem, ale też profesorem jednej ze szkół pijarskich i brał udział w tłumaczeniu na polski i komentowaniu Chateaurianda *Génie du Christianisme*. Wrocław 1816 (wg skróconego wyd. francuskiego z 1808 r.). Zob. J. Drzewiecki: *Reszty pamiętnika 1806—1851, z papierów po nim pozostałych zebrane przez J. I. Kraszewskiego*. Wilno 1858 s. 292; M. Szyjkowski: „*Génie du Christianisme*” a prądy umysłowe w Polsce porozbiorowej. Lwów 1908 (odb. z „Przew. Nauk. i Literackiego”) s. 119.

których koncepcji socjalizmu utopijnego³. Natomiast *Wzór ustawy zasadniczej*, którego autorem był F. Wolski, obejmował program demokratyczno-burżuazyjny z wybitnymi cechami realizmu, utylitaryzmu i antyromantyzmu. To drugie dzieło jest przedmiotem najdojrzalszej rozprawy H. Grajewskiego z dziejów Wielkiej Emigracji, a zarazem z historii doktryn polityczno-prawnych⁴. W opracowaniu obu tych postaci Grajewski uwzględnił szeroko warunki i doświadczenia życiowe emigrantów polskich oraz czynniki polityczne i doktrynalne kształtujące ich poglądy, w związku z sytuacją sprawy polskiej i rozwojem nauk społeczno-politycznych w Europie. Dużo miejsca, zwłaszcza w drugiej z tych prac, zajmują momenty porównawcze oraz nawiązania do głównych prądów kulturalno-naukowych epoki. Głęboka analiza historyczna *Wzoru* łączy się z instruktywnym przedstawieniem jego treści w kategoriach zrozumiałych w dzisiejszej nauce prawa. H. Grajewski uzasadnił przy tym tezę, że projekt Wolskiego był jedną z pierwszych polskich prac z zakresu prawa konstytucyjnego (państwowego) w ujęciu nowoczesnym, co uwydatnia jeszcze mocniej charakter historyczno-naukowy monografii Grajewskiego. Zasługuje na podkreślenie, że wszystkie wspomniane tu prace Grajewskiego dotyczą autorów mało znanych lub zupełnie zapomnianych, których koleje życia i twórczości były bardzo trudne do ustalenia. Dzięki temu jednak Grajewski odkrywa w nich nowe tereny badań dla historii nauki, ograniczanej dotychczas na ogół do myślicieli największej miary, co nie wystarcza do stworzenia pełnego obrazu. W badaniach nad rozwojem ideologii polityczno-prawnej nie można pomijać poglądów ludzi bliższych przeciętności, a reprezentatywnych w jakiś sposób dla kręgu zagadnień danego środowiska i okresu dziejowego, m. in. członków emigracji polistopadowej, których kariery zostały zwichnięte wskutek tragicznych losów naszego narodu w XIX w. Należy dodać, że związek z nauką wspomnianych dwóch działaczy emigracyjnych polegał, oprócz publicystyki naukowej, również na działalności pedagogicznej w środowiskach obcych i napisaniu podręczników⁵.

Wyraźny związek z historią nauki mają też prace H. Grajewskiego dotyczące węzłowych problemów rozwoju prawodawstwa oraz teoretycznych zagadnień prawnych. Prawo nie jest nauką, istnieją tylko różne nauki o prawie, a proces tworzenia prawa, o ile nie dokonuje się na drodze niepisanego zwyczaju, wymaga przygotowania i nastawienia mniej lub więcej naukowego zależnie od stopnia abstrakcyjności i ogólności sformułowań normatywnych. Normy i zbiory prawa stanowionego (ogólniej: pisanego) są wyrazem poglądów swych twórców, a sposób sformułowania oraz systematyzacji norm stanowi produkt ich umysło-

³ H. Grajewski: *Aleksander Napoleon Dybowski i jego projekt konstytucji dla Polski z 1848 r.* Łódź 1959. Autorstwo Dybowskiego ustalił Grajewski z wszelką pewnością (jw. s. 84).

⁴ H. Grajewski: *Felicjan Abdon Wolski i jego projekt konstytucji dla Polski z 1840 r.* Łódź 1966. Zob. moja recenzję tej pracy w „Czasopiśmie Prawno-Historycznym” 1967 zesz. 2 s. 219—225.

⁵ Dalszy już związek z historią doktryn ma H. Grajewskiego *Komitet Emigracji Polskiej z 1848 r.* Łódź 1960. Dzieło to oparte na zbiorze rękopisów Biblioteki Polskiej w Paryżu, ma za przedmiot program polityczny jednego z ugrupowań emigracyjnych, kształtowany w toku konkretnej działalności organizacyjnej i przygotowań do walki narodowowyzwoleńczej. W recenzjach wybitnych znawców epoki (S. Kieniewicz, A. Lewak, P. Brock) podkreśla się jego wielkie znaczenie dla przygotowania przyszłej historii politycznej Wielkiej Emigracji.

wości. Dlatego pomniki prawa (tzw. źródła jego poznania) można badać nie tylko w płaszczyźnie normatywnej i teoretycznej, ale także doktrynalnej, co dla okresów wcześniejszych zbiega się niemal z węższym (ściślej) pojęciem nauki. Problem stosunku prawa stanowionego do związanej z nim doktryny prawnej H. Grajewski podjął w artykule recenzyjnym napisanym na marginesie rozprawy szwedzkiego historyka prawa S. Gagnéra⁶. Wystąpił tu przeciwko jednostronnemu podejściu tego autora do przyczyn rozwoju prawodawstwa, upatrywanych przede wszystkim w sferze wymiany myśli i wędrówek idei, oraz we wzorach antycznych i kanonistycznych, bez zwracania uwagi na wewnętrzną przyczynę rozwoju. Nie znaczy to przecież, by Grajewski zaprzeczał doniosłości roli, jaką w rozwoju prawnym odgrywa świadoma myśl prawodawcza oparta na założeniach teoretycznych. Próba uchwycenia związku między rozwojem prawodawstwa i myśli prawnej są dwie prace H. Grajewskiego na temat przyczyn przestępczości (czynników kryminogenicznych) — jedna wg ujęć zawartych w aktach normatywnych, druga w poglądach przedstawicieli piśmiennictwa dawnej Polski, poczynając od kronikarzy średniowiecznych do autorów pism polityczno-prawnych okresu Oświecenia i Wielkiej Emigracji⁷. Jak widać, ta druga praca należy wprost do historii doktryn prawnych, a mogłaby stanowić wstęp historyczny w podręczniku kryminologii, informujący o początkach tej nauki. Natomiast w pierwszej z nich Grajewski stwierdzając brak konstrukcji teoretycznej u dawnych prawodawców polskich, przyjmuje jednak (wbrew zdaniu szwajcarskiego historyka kryminologii K. S. Badera o rozwoju dawnego prawodawstwa karnego), że kierowali się oni zasadami — prymitywnymi jeszcze — polityki kryminalnej, a więc swoistej doktryny czy nauki o problemach prawno-karnych.

Fundamentalne znaczenie dla problematyki rozwoju pojęć ogólnych w prawodawstwie polskim ma jedna z ostatnich monografii H. Grajewskiego na temat kształtowania się i rozwoju w dawnej Polsce zasady nieretroakcji (zakazu wstecznego działania ustawy) oraz nienaruszalności praw nabytych⁸. Obok sformułowań ustawowych wziął też pod uwagę projekty kodyfikacji i kompendia, a więc prace, które nie stając jeszcze właściwej literatury prawniczej i obliczone na potrzeby praktyki, opierały się przecież o wyraźne założenia doktrynalne. Dotyczy to zwłaszcza dzieła Jakuba Przyłuskiego, które jest zarazem i próbą kodyfikacji, i traktatem (a raczej zbiorem traktatów) z dziedziny

⁶ H. Grajewski: *Z zagadnień ideologii prawodawstwa w XIII stuleciu*. „Czasopismo Prawno-Historyczne” 1962 zesz. 2 s. 215—225. Do analogicznej problematyki H. Grajewski ustosunkował się w recenzjach prac: M. J. Odenheimera i A. Kaufmanna, przeceniających wpływ Kościoła na rozwój prawny Europy (tamże 1959 zesz. 2 s. 302—312; 1962 zesz. 1 s. 197—201).

⁷ H. Grajewski: *Przyczyny przestępczości w ujęciu ustawodawstwa Polski przedrozbiorowej*. „Zeszyty Naukowe UŁ...” S. 1 zesz. 9: 1958 s. 201—223; Tenże: *Poglądy na przyczyny przestępczości w piśmiennictwie dawnej Polski*. Tamże zesz. 14: 1959 s. 153—193. Warto też wskazać na ogólne ujęcia genezy i rozwoju kary śmierci w monografii poświęconej temu tematowi (H. Grajewski: *Kara śmierci w prawie polskim do połowy XIV w.* Warszawa 1956 s. 43—67 i w recenzjach dzieł autorów burżuazyjnych na tematy z dziedziny historii prawa karnego: H. v. Hentiga, E. Fischera, P. E. Walléna („Czasopismo Prawno-Historyczne” 1958 s. 448—460; 1960 s. 269—274; 1962 s. 227—232).

⁸ H. Grajewski: *Granice czasowe mocy obowiązującej norm dawnego prawa polskiego*. Łódź 1970.

prawa i zagadnień filozoficzno-społecznych oraz teologicznych⁹. Doceniając należycie mechanizmy społeczno-ekonomiczne i polityczne tworzenia się prawa Grajewski wykrywa jednak poważną rolę w tym procesie świadomej działalności ustawodawcy w kierunku przeobrażenia i doskonalenia norm wg pewnych zasad. Twierdzenie, że dzieła prawników autorów projektów i układaczy kompendiów) były „odbiciem już wykształconego poczucia prawnego”, oddziaływując ze swej strony na świadomość prawną społeczności szlacheckiej¹⁰ — da się moim zdaniem odnieść również do działalności ustawodawczej. Norma stanowiona jako próba kształtowania rzeczywistości jest przecież — jak stwierdza H. Grajewski — „teoretycznym postulatem prawodawcy”¹¹ i musi być, zwłaszcza gdy dotyczy najogólniejszych zasad prawnych, nawet przy prymitywnej technice prawodawczej, produktem jakiejś doktryny, zaczątkowej postaci nauki prawa. W jakimś stopniu, oczywiście dużo mniejszym, odnosi się to i do norm o charakterze szczegółowym. Obrazują to losy artykułu statutu warckiego (1423 r.) o przymusowej sprzedaży sołectwa, któremu ustawodawca przywrócił w 1511 r. brzmienie pierwotne, sfałszowane przez kopistów¹². H. Grajewski śledzi je przez cały okres istnienia Polski przedrozbiorowej, kiedy przepis ten miał doniosłe znaczenie praktyczne, jak i w poglądach przedstawicieli nauki historycznej XIX—XX w., w tej drugiej części — zapewne ze względu na jej skrótowy charakter — niestety bez próby wykrycia uwarunkowań społeczno-politycznych, które oddziaływały na odnośnych historyków prawa i historyków gospodarczych¹³.

Zajmując się zagadnieniami rozwoju prawnego w ujęciu ogólnym i szczegółowym H. Grajewski występował przede wszystkim jako historyk prawa, jednak z pełną świadomością związków nie tylko między normami a orzecznictwem sądów i świadomością prawną społeczeństwa, ale także między teorią (czy polityką) a praktyką i techniką ustawodawczą. Zarówno w pierwszym jak i w drugim zakresie wykrywał też zaczątki podejścia doktrynalnego, które miały prowadzić do późniejszego rozwoju nauk prawnych. Rozwoju tego nie należy ograniczać do form czysto szkolnych, najbardziej pogłębionych pod względem metodycznym, ale też wykrywać go w związku z działalnością praktyczną czy to ustawodawczą (przygotowywanie projektów i ich motywów, zalecane coraz częściej specjalnym instytucjom o charakterze naukowym), czy sądową (jurysprudencja, której rola nie ogranicza się tylko do praktyki, ale jest doniosła również dla nauki prawa). Do zrozumienia tego przy-

⁹ W osobnej pracy H. Grajewski ocenił zasługi Przyłuskiego w utrwalaniu zasad praktyki sądowej i jego wpływ na rozwój „prawa drukowanego” rozpo-wszechnianego w kompendiach (tenże: *Prawo zwyczajowe w Leges seu statuta ac privilegia Regni Poloniae omnia Jakuba Przyłuskiego. „Zeszyty Naukowe UŁ...”* S. 1 zes. 52: 1967 s. 113—153). Na doktrynalną treść dzieła Przyłuskiego zwracam uwagę w artykule *Elementy tolerancji i nietolerancji religijnej w doktrynie J. Przyłuskiego*. W: *Księga pamiątkowa ku czci Konstantego Grzybowskiego*. Kraków 1971 s. 207—217.

¹⁰ H. Grajewski: *Zasada Lex retro non agit w praktyce sądów polskich do połowy XVI w.* Łódź 1971 s. 16.

¹¹ Tamże s. 80.

¹² H. Grajewski: *Artykuł statutu warckiego o przymusowej sprzedaży sołectwa*. „Czasopismo Prawno-Historyczne” 1969 s. 121—157.

¹³ Natomiast zarysowe ujęcie rozwoju bułgarskiej nauki historii prawa (na marginesie podręcznika M. Andrejewa i D. Angelowa) uwzględniła w dostatecznym zakresie jej uwarunkowanie historyczne (H. Grajewski: *Problemy historii państwa i prawa Bułgarii*, tamże 1961 s. 127 n.).

czyniąją się obydwie monografie H. Grajewskiego dotyczące rozwoju zasady *Lex retro non agit*, jedna w prawodawstwie, druga w praktyce sądowej dawnej Polski.

O tym, jak H. Grajewski doceniał znaczenie podejścia historyczno-naukowego do zagadnień ustrojowych i prawnych, świadczy dodatkowo Jego zbliżenie z Janem Adamusem, znanym pogromcą „szkół” i mitów naukowych, budującym z mozołem własną teorię czy filozofię historii prawa (i historii w ogóle), a uprawiającym też „historię historii” (tj. nauk historycznych). Z prawdziwym pietyzmem potraktował Grajewski wydawnictwo ostatniej, niewykończonej pracy swojego mistrza i przyjaciela na temat węzłowych zagadnień historiografii polskiej w najważniejszym stopniu ich zsyntetyzowania¹⁴. Nie przyjmując przecież bezkrytycznie koncepcji J. Adamusa, b. indywidualnych i kontrolerskich, szedł Grajewski własną drogą i wyraźnie unikał rozważań programowo-metodologicznych, oddany przede wszystkim „praktyce naukowej”, tj. rozwiązywaniu konkretnych zagadnień z historii prawa i jego nauki. Zmuszało Go do tego poniekąd poczucie braku czasu wobec liczenia się z widmem bliskiej śmierci. W spuściznie rękopiśmiennej pozostałej po H. Grajewskim znajduje się jednak wiele materiałów, które gromadził z myślą o systematycznym spojrzeniu na rozwój nauk prawnych i historycznych. Szerokie studia z zakresu dziejów historiografii prawniczej prowadził zwłaszcza w związku z przygotowaniem od wielu lat, a nie zakończonym opracowaniem pełnej historii polskiego prawa karnego. Śmierć uniemożliwiła realizację tych szerokich planów naukowych, nad którymi pracował z gorączkowym pośpiechem nie bacząc na postępy groźnej, nie dającej się powstrzymać choroby.

Część zebranych materiałów H. Grajewski wykorzystał w kilku zaplanowanych pracach specjalnych, których nie zdążył jednak doprowadzić do końca. Są to monograficzne ujęcia szczegółowej tematyki z różnych dziedzin i okresów historii prawa, a ich stan zaawansowania umożliwia na ogół publikację pośmiertną po dodatkowym, niekiedy nieznacznym, nakładzie pracy redakcyjno-edytorskiej. Z punktu widzenia historycznonaukowego zasługuje na uwagę wśród tych prac zwłaszcza kilkuarkuszowe studium, w postaci niemal gotowej do publikacji, pt. *Komentarz zawarty w najstarszym zwodzie prawa polskiego*. Znajdujemy w nim ciekawą próbę zbadania uwag interpretacyjnych, którymi redaktor zbioru (zwanego *Księgą elbląską*, pochodzącą z wieku XIII lub pierwszej połowy XIV) zaopatrzył swoje dzieło celem objaśnienia genezy i sensu zawartych w nim norm prawno-zwyczajowych. Było to więc jedno z pierwszych ogniw w rozwoju badań nad prawem polskim, a jego odkrycie i opracowanie przez H. Grajewskiego cofa początki historii nauki tego prawa w czasy bardzo odległe. Wspomniana praca ma się ukazać, po dodatkowym przygotowaniu do druku przez żonę Zmarłego Profesora doc. dr hab. Irenę Grajewską, w jednym z najbliższych tomów „Czasopisma Prawno-Historycznego” i będzie prawdziwą rewelacją dla wszystkich zainteresowanych dziejami kultury (w ich najszerszym ujęciu) Polski średniowiecznej.

Przedwczesna śmierć Henryka Grajewskiego wzbudziła głęboki żal

¹⁴ J. Adamus: *O kierunkach polskiej myśli historycznej, wydanie pośmiertne z papierów po zmarłym do druku przygotował i przedmową opatrzył H. Grajewski. Łódź 1964.*

i jest ciężką stratą dla naszej historiografii w ogóle, nie tylko w zakresie ograniczonym do ściśle pojętej historii prawa. Należy bowiem jeszcze podkreślić, że uczony ten, mimo bardzo skróconego okresu działalności naukowej, poświęcił w swoich pracach historycznoprawnych szczególnie dużo miejsca na badania, które albo należą wprost do historii nauki, albo mają dla niej bezpośrednio i duże znaczenie.

V. Собо тиньски

ГЕНРИК ГРАЕВСКИ (1914—1971) И ЕГО ВКЛАД В ИСТОРИЮ НАУКИ

Статья описывает научные достижения недавно скончавшегося профессора Лодзинского университета, доктора наук Генрика Граевского. Он был, прежде всего, историком-юристом, однако, целый ряд его работ касается истории науки. Крупной работой является монография о Яне Шульце-Шулецком и его трактате с 1694 года, доказывающем, что Польша всегда была независимым государством. Несколько работ Граевского касаются программ конституциональных реформ, созданных внутри страны (проект 1807 г. Г. Белявского) и за границей после 1831 года (Ф. Вольского — 1840 г., А. Дыбовского — 1848 г.), которые являются интересными памятниками польской конституционной мысли. В связи со своими основными работами по истории уголовного права, Граевски занялся в двух своих работах также исследованиями взглядов, объясняющих причины преступности в старом законодательстве и в польской литературе, начиная со средневековья и по XIX век. Обращая внимание на основные общественно-экономические и политические механизмы возникновения и развития юриспруденции, Граевски подчеркивал также выдающуюся роль в этом процессе сознательной законодательной и научной деятельности.

Из историко-юридических работ Граевского следует, что и памятники законодательства, как продукт компилирующей или законодательной мысли, входят в какой-то степени в объем исследований по истории науки, наряду с научной юридической литературой, связанной, более-менее, с законодательной практикой. Исходя из этой точки зрения, в других работах Граевского, в которых он выступает, прежде всего, как историк-юрист, также обращено внимание на связь между юридической наукой (и вообще юридической сознательностью) и возникновением и применением правовых норм. К числу этих работ относятся две его самые крупные последние публикации (изданные в 1970 и 1971 году), посвященные формированию теоретического принципа *Lex retro non agit* в польском законодательстве до разделов Польши, а также в тогдашней юридической литературе и практике. Рассматривая более частные проблемы, Граевски занялся в отдельном исследовании влиянием на развитие законодательства в Польше труда Я. Шиilusкого: *Leges sue statuta ac Pricilefia Regni Poloniae omnia* (1553). Увлечение историей связывало Граевского с представителем старшего поколения историков-юристов Я. Адамусом (умер в 1962 г.). В наследстве после Граевского осталась работа на тему комментария, содержащегося в самом старом сборнике польского законодательства (XIII в.), что указывает нам на одно из наиболее древних звеньев развития юридической исследовательской мысли.

W. Sobociński

HENRYK GRAJEWSKI (1914—1971) ET SON RÔLE DANS L'HISTOIRE DE LA SCIENCE

L'article présente l'activité et le bagage scientifiques de Henryk Grajewski, professeur à l'Université de Łódź, décédé récemment. Henryk Grajewski a été avant tout l'historien du droit, bien que beaucoup de ses ouvrages appartiennent

à l'histoire de la science. Parmi les plus importantes de ses publications, il faut citer la monographie consacrée à Jan Schultz Szulecki et son traité de 1694 motivant la thèse que la Pologne a été un pays indépendant toujours.

Quelques ouvrages de ce savant traitent des programmes des réformes constitutionnelles, créés — après le déclin de la Pologne — dans le pays (projet de G. Bielawski de 1807) et à l'étranger après 1831 (projet de F. Wolski de 1840 et de A. Dybowski de 1848) qui sont d'intéressants monuments de la pensée polonaise constitutionnelle.

Dans deux études, Grajewski, qui s'intéressait surtout à l'histoire du droit pénal, a formulé ses observations concernant les motifs des délits dans la législation ancienne et dans la littérature polonaise depuis le Moyen Age jusqu'au XIXe siècle. En analysant de fondamentaux mécanismes socio-économiques et politiques de la formation et du développement du droit, Grajewski soulignait le rôle remarquable de l'activité législative et scientifique dans ce processus.

Dans les ouvrages du domaine de l'histoire du droit, Grajewski affirme que les monuments du droit, eux-mêmes, comme produit de la pensée de compilation ou législative entrent dans un certain sens dans la sphère des recherches de l'histoire de la science, ainsi que la littérature scientifique judiciaire, liée plus ou moins avec la jurisprudence.

C'est pourquoi dans d'autres ouvrages de Grajewski, où il se montre avant tout l'historien du droit, le rapport entre la science du droit (et en général: conscience juridique) et la création et l'application des lois est toujours traité à la première place. Il faut y citer surtout ses deux dernières publications assez importantes (éditées en 1970 et 1971), consacrées à la formation du principe théorique *Lex retro non agit* dans la législation polonaise à l'époque précédant les partages de la Pologne, ainsi que dans la littérature et la jurisprudence de jadis.

Quant aux problèmes particuliers, Grajewski a analysé dans une étude à part l'influence de l'ouvrage de J. Przyłuski *Leges seu statuta ac privilegia Regni Poloniae omnia* (1553) sur le développement du droit en Pologne. Il faut mentionner encore que Grajewski collaborait avec le représentant de la génération précédente des historiens du droit, J. Adamus qui s'intéressait beaucoup à l'histoire de la science. Et puis, nous devons à Grajewski, entre autres, l'ouvrage sur le commentaire contenu dans le recueil le plus vieux du droit polonais (XIIIe siècle), ce qui nous découvre un des éléments évolutionnaires dans le développement de la pensée investigatrice dans le domaine du droit.